

Valdenserne og de jyske Heder 1721.

Af cand. mag. *Niels Cl. Hansen.*

Paa den fransk-italienske Grænse, 20 km (Luftlinie) Syd for Mont Cenis, udspringer den lille Bjergflod Chisone, der fører sine Vande østpaa, til Po. Hver af de store Dalstrøg langs Floden er en Verden for sig, med mange smaa og større Landsbyer. Vestligst ligger Pragelato, derefter Fenestrella, Rour, Villar (de to sidste i Perosadalen), Pinasca. Befolkningen har i historisk Tid modtaget Tilskud af germaniske (burgundiske) Pionerer og senere af sydfranske Valdensere og Albigensere. Paa Grund af Afsondret-heden har Dalenes Beboere trods saadanne Tilvandringer tydeligt Lokalpræg, tildels fordi enkelte Familier formerede sig stærkere end andre. Hver enkelt Dal domineredes derfor o. 1690 af nogle faa Slægtsnavne, som man kun rent undtagelsesvis traf i Nabodalene.

Da Valdenserne forlod Dalene, var disse franske (indtil 1713), hvorfor Dalenes Navne sædvanligt gengives i fransk Form. Personnavnene er rent franske. Grænsen gik ved Chisones Biflod Germanasce, hvis Navn er et Minde om en fjern Etape under Germanernes Fremtrængen mod Syd gennem dette vigtige Pas, hvor en gammel Bjergvej fører fra Briançon i Dauphiné gennem Alperne ad Chisonedalen til Torino, 65 km fra Pragela.

Det store Flertal af de Mennesker, der 1721 kom til Fredericia, var fra dette Dalstrøg. For saa vidt det har været muligt at bestemme Hjemstavnen i de enkelte Tilfælde,¹⁾ har den været saaledes:

Pragela: Bert, Griott, Moutoux (bl. a. Præsten Jacob Moutoux).

Fenestrelle: Bertalot, Conte, maaske Aillaud, Guigas.

Perouse eller *Mentoule:* Bounet, Piston, Rivoir.

Villar: Bounous, Brun, Gille, Gautier, Peïrot, Vinson, Vincent, Volle.

Rour: Baral, Bertolin, Bounin, Charier, Gay, Martin, Talmon.

Pinache: Costabel.

Slægter i flere Dale: Jouvenal, Heretier, Tron.

Høsten 1685 foraarsagede Chisone en voldsom og ødelæggende Oversvømmelse, der rev Huse bort, ødelagde Diger etc.

Men samtidig brød en endnu værre Katastrofe ud over Dalene. Befolkningen var fra gammel Tid Tilhængere af Valdes' Lære, der siden ca. 1170 havde staaet i Kontrast til Romerkirken. ^{15/10} 1685 forbød Ludvig XIV baade valdensisk og fransk-reformert Religionsudøvelse i sit Land, og 1689 gennemtvang han ogsaa et lignende Forbud i Hertugen af Savoyens Lande, saaledes at ikke blot Befolkningen i Pragela, der indtil 1713 hørte til Frankrig, men ogsaa Valdenserne fra de andre Dale maatte flygte eller skifte Tro.

^{10/4} 1688 opgør den kongelige Notar i Pragela-Distriktet de Værdier, som er efterladt af dem, der flyg-

¹⁾ Lokalisationsmaterialet spredt hos Bonin: Urkunden zur Geschichte der Waldenser-Gemeinde Pragela, 1—3. Magdeburg 1911—14 i Serien Urkunden-Bücher der deutschen Hugenotten-Verein. Værket gengiver Dokumenterne i kronologisk Orden. Data i det følgende om Valdenserne før Ankomsten til Berlin refererer dertil uden videre Henvisning.

tede for Religionens Skyld. Der opregnes 192 Familieoverhoveder, som efterlod for 17,000 livres Bygninger og for 32,000 livres andre Værdier, Jord etc. Tilbage blev de katolske Familier, men endnu et Aarhundrede efter laa gode Agerjorder hen uden Ejere.

Württemberg.

Flugten gik til Svejts og derfra til de sydtyske Stater, hvor der oprettedes adskillige Kolonier, især i Württemberg. Flygtningene fra Pragela kom til Hessen-Darmstadt og dannede Kolonier ved Arheilgen og ved Nidda. Da Præsten og Obersten Arnaud efter et af de ejendommeligste Krigstog i Verdens Historie havde ført sine Menigheder tilbage til deres Hjemstavn — la glorieuse rentrée —, fulgte Pragelaflygtningene med til de Dale, der laa i Piemont, og Hertugen af Savoyen anerkendte denne Ordning $\frac{1}{5}$ 1694.

Men Hjemkomstglæden varede kun kort. Under Pres fra Ludvig XIV og fra Pavekirken behandlede Hertugen sine valdensiske Undersaatter ilde. Og $\frac{1}{7}$ 1698 maatte Hertugen, Victor Amadeus, befale, at alle tidligere franske Undersaatter inden 2 Maaneder skulde forlade Piemonts Dale, under Dødsstraf og Tab af Ejendom. Flugten var dog forberedt. Allerede $\frac{25}{10}$ 1696 havde Fenestrelle-Præsten Papon henvendt sig til Landgreven af Hessen-Darmstadt om en Genoptagelse af den tidligere Kolonisation, og Arnaud aftalte det tilsvarende med Hertugen af Württemberg, hvorpaa han efter et Ophold i Darmstadt rejste til Holland og England for at organisere Indsamlinger. Hans utrættelige Hjælper var den hollandske envoyé extraordinaire i Tyskland, Peter Valkenier, der foruden sin Hjælp hos de tyske Fyrster vidste at skaffe Flygtningene 5

Millioner Gylden fra Holland til deres Underhold og til Oprettelsen af Kolonier.¹⁾

1698 skete Opbruddet fra Piemont. Atter benyttedes de fattige Svejtseres Gæstfrihed, indtil Flygtningenes endelige Fordeling til Kolonierne i Hessen og Württemberg var ordnet, og Afrejsen skete de første Dage i Maj 1699. Flygtningene fra samme Dal henvistes til samme Koloni, der i nogle Tilfælde fremtidig kom til at bære Dalens Navn, saaledes i Württemberg Kolonierne La Perouse og Gros Villars. Flygtningene fra Pragela og Fenestrelle fik i Hessen-Darmstadt anvist Marker i Odenwald:Rohrbach, Wembach og Hahn, samt Walldorf ved Meerenfeld (Mörfelden) etc.; det sidste Sted var det Jorder, der tilhørte Gaarden Gundhof, og som lejedes for en Afgift paa 10 Floriner pr. Familie. Der kom imidlertid for mange Familier til Arealet, ligesom der af de unge stadig oprettedes nye Familier, og Resultatet blev, at der i Stedet for de lovede 30 Demat Land (Morgen Land, Journaux de terre) kun blev 5—6 til hver Familie, hvad der var alt for lidt. Afgiften pr. Familie reduceredes derimod ikke.²⁾

Jordmangel var ikke den eneste Gêne. Nogle Steder, f. Eks. i Arheiligen, viste Jorden sig at være saa sandt, at den kun kunde dyrkes med Tab, hvorfor Kolonisterne flyttede til Württemberg. Endelig var der ofte Splid med Nabobefolkningen. Flertallet af Familier kom dog i Ro, men andre fortsatte med at rejse fra Sted til Sted. Da den næste Generation efter en Snes Aars Forløb krævede mere Plads, kunde den ikke faa det i Kolonien, og atter maatte Flokke paa Vandring. Paa dette Tidspunkt var de Arealer i Syd-

¹⁾ Bonin, Indledning X.

²⁾ Bonin III, 114 (1699).

tyskland, der havde ligget øde efter Tredivaarskrigen, forlængst optaget af sydtyske eller valdensiske Landmænd. Den lange Rejse maatte da gaa videre mod Nord, thi i Prøjsen var der endnu Jord at faa; de Landsbyer, der havde ligget forladt efter Tredivaarskrigen, var ganske vist sat i Drift af tyske og franske Bønder (de sidste udgjorde en væsentlig Del af de 20,000 reformerte Flygtninge, der 1685—1700 kom til Brandenburg fra Frankrig), men Pesten i Aarene efter 1710 havde atter givet Plads, og Kong Friedrich Wilhelm I organiserede 1718 og 1720 franske Agerdyrkerkolonier i Gumbinnen, Insterburg og Nabolandsbyerne,¹⁾ og da han ^{29/2} 1720 fornyede de franske Privilegier, havde han benyttet Lejligheden til at invitere endnu flere lysthavende dertil.²⁾

Berlin.

Det var i Henhold til denne Opfordring, Flokke af Valdensere fra Kolonierne i Hessen og Würtemberg drog til Berlin.³⁾ Nu savnede de imidlertid Mænd som Arnaud og Valkenier til at ordne alt forud, hvorimod de nok selv kunde organisere Rejsen efter disses Metoder, der gik ud paa ubrydeligt Sammenhold, selv om det af rent logimæssige Grunde var nødvendigt at fordele Flokken i mindre Grupper, der med et Døgns Mellemrum fulgte samme Rute, Mændene til Fods, Kvinderne og de svage i Skib eller Vogn. Kvæget medførtes. Da de kom til Berlin, blev det imidlertid skæbnesvangert, at de savnede formaaende Førere,

¹⁾ Erman & Reclam: Mémoires pour servir à l'Histoire des Réfugiés françois (1—7), Berlin 1782—90. 6, 248.

²⁾ Privilegierne ^{29/2} 1720 optrykt bl. a. hos E. Muret: Geschichte der französischen Kolonie in Brandenburg. Berlin 1885. Bilag.

³⁾ Indberetningerne fra Meyer paa Rigsarkivet: Relations aus Preussen 1720 ^{2/11}, ^{17/11}, ^{20/11}, ^{28/11}, ^{27/11}, ^{1/12}, ^{4/12}, ^{10/12}.

der havde Indflydelse hos Kongen samt kunde skaffe Penge i fornøden Mængde til Oprettelsen af deres Koloni. De havde ventet, at Kongen vilde sørge derfor, men hans velbekendte Sparsommelighed gjorde ham uvillig til at præstere de nødvendige Udlæg til Opførelse af Huse etc. Hans Invitation havde først og fremmest været rettet til dem, der selv havde saadanne Midler til Raadighed; disse Valdensere havde heller ikke Mænd i deres Midte, der kunde skaffe Penge fra Holland eller England. De ventede i 3 Maaneder paa Kongens endelige Svar. Da det lød, at han ikke havde Brug for dem, havde de forlængst været nødt til at sælge deres Kvæg og var kommet af med de faa Penge, de havde medbragt. Den velhavende franske Menighed i Berlin havde broderligt hjulpet de ulykkelige og gav dem nu det Raad at henvende sig til den danske Konge, der netop var i Færd med at oprette en Koloni af brandenburgske fransk-reformerte Tobaksavlere i Fredericia, indkaldt 1719 med Løfte om mange Friheder.

Repræsentanter for Valdenserne henvendte sig saa til den danske envoyé extraordinaire i Berlin, General Meyer, der straks $\frac{2}{11}$ 1720 skrev til den danske Regering om deres Henvendelse og Bøn om at faa Del i de samme Fordele, som var blevet indrømmet de fransk-reformerte Bønder. Meyer anbefalede dem som rolige Folk, der havde medbragt Attester for god Opførsel, og som under det lange og ufrivillige Ophold i Berlin havde faaet det bedste Rygte. Han havde hørt, at der i Jylland skulde findes mange udyrkede Jorder, hvor de vel kunde anbringes, idet de var nøjsomme og ved deres flittige Arbejde forstod at frugtbargøre den mindste Tomme Jord.

Cancelliet gav straks $\frac{9}{11}$ Tilladelsen og sendte en

Kopi af de Privilegier, der var tilstaaet de fransk-reformerte og nu udstraktes til ogsaa at gælde Valdenserne.¹⁾ Meyer havde ment, at 100 Rdl. var nok som Tilskud til deres Rejseomkostninger, og dem fik han Ordre til at udbetale.

Valdenserne var glade for Tilladelsen; de bad om, at der maatte træffes Foranstaltninger, saa de kunde faa Bolig og udleveret Saasæd, hvilket de nok senere skulde tilbagelevere. De bestilte Baad til Altona og anmodede om, at der her maatte ydes dem Husly og for den videre Transport ca. 30 Vogne til Befordring af deres Kvinder, smaa Børn og fattige Ejendele. Deres Antal var iflg. Meyer 90 Familier, tæt ved 400 Personer.

Nu fik Meyer Blod paa Tanden som Kolonisorator. Han lovede ^{29/11} at skaffe, hvis det ønskedes, yderligere 400 Familier af de Valdensere, der var i Württemberg og Nabolandene; nogle af disse var formuende Folk, der intet hellere ønskede end at følge deres Trosfæller, hvis de kunde være sikre paa ikke at skulle løbe samme Risiko som disse Familier, der nu i tre Maanedere havde spildt deres Tid og Penge. Han rapporterede endvidere, at da den danske Konges Tilbud var blevet kendt i Berlin, havde man søgt at overtale de bedst situerede af Flokken til at blive, men de havde svaret, at de alle vilde følges ad. I Tilfælde af, at den danske Konge havde afslaaet Anmodningen, oplyste de Ældste for den berlinske fransk-reformerte Menighed, at man havde haft den anden Udvej at splitte Flokken og fordele de enkelte Familier rundt i de franske Landsbyer imellem Berlin og Stettin, hvor der allerede tidligere var blevet modtaget enkelte Val-

¹⁾ Geheime Registratur de Anno 1720 p. 301 (^{9/11}) og p. 322 (^{19/12}), Rigsarkivet.

densere. Meyer glemte ikke at meddele, at alle priste den danske Konges Handlemaade og dadlede den prøjsiske Konges Nærighed. (^{24/11}, ^{27/11}).

Denne Lovprisning var dog lidt forhastet, thi ^{10/12} fik Meyer streng Ordre til ikke at sende flere saadanne fattige. I sine første Skrivelser havde Meyer ikke redegjort nøjere for deres økonomiske Tilstand, men ^{27/11} fortalte han, at der var blevet indsamlet betydelige Beløb til dem af den franske Menighed, ligesom den prøjsiske Konge trods alt, hvad der ellers kunde siges om ham, havde skænket hele 80 Rdl. til deres Transport, samtidig med, at Meyer med forventet Sanktion havde udbetalt dem 150 Rdl. i Stedet for 100 Rdl. paa den danske Konges Vegne. Aarsagen hertil var, at Kulden var begyndt at lade sig mærke, og da der var Fare for, at det Skib, de havde bestilt, skulde komme til at sidde fast i Is, havde de lejet Vogne. Alene Vogne, der skulde føre deres Kvinder, Børn og Ejendele til Altona, kostede 317 Rdl.

^{1/12} modtog Meyer en Pakke med Privilegier til reformerte og Valdensere (øjensynligt de Privilegier, der er udstedt ^{15/11}) til Uddeling blandt eventuelle lysthavende i Fremtiden. Men da var Valdenserne undervejs til Altona.

Altona.

De forlod Berlin Torsdag ^{28/11} om Morgen, fordelt i to Hold og ad to forskellige Veje af Logihensyn. Meyer havde flere Gange anmodet om, at der maatte blive sendt Ordre til Grev Reventlow, Dronningens Broder, der var Guvernør i Altona, om at sørge for deres Ophold, men endnu ^{1/12} modtog Meyer et Brev fra Reventlow om, at denne ingen Ordre havde faaet. Turen til Altona regnedes at tage ca. 10 Dage, og det

havde været paa høje Tid at begynde Forberedelsen af deres Indkvartering osv. I Altona, som tidligere i Berlin og siden i Fredericia, manglede Valdenserne den Mand, der kunde tilrettelægge alt forud. Mangelen paa Forberedelser voldte Udgifter, Misforstaaelser og Ærgrelser, der kunde være undgaaet. Oven i Købet kom saa den nordiske Vinter, der endte med at gøre dem alle ulykkelige, Sydboer som de nu en Gang var.

Jul og Nytaar over var de i Altona, hvor den fransk-reformerte Menighed hjalp dem. Forstanderskabet her anede nok, hvordan det vilde gaa. Fortrædelighederne og Kulden havde allerede tæret slemt paa den Optimisme, hvormed de havde forladt Berlin, og nu opgav en Del af Familierne at fortsætte videre mod Nord. Sammen med det reformerte Forstanderskab begyndte de at arbejde paa en anden Udvej.

De Pas, som Reventlow havde faaet udleveret af Rentekammeret, lydende paa 400 Personer, kunde han derfor returnere ubrugt og i Stedet bestille Transport, Natteløjs, Ild og Lys paa Rejsen fra Altona til Fredericia for 79 Familier (218 Personer), som Tysk Rentekammer gav ham Anvisning paa $\frac{7}{11}$ 1721. Han lod Commerceraad Flügge ledsage dem paa Rejsen som deres anordnede Commissair og Hjælper.

Imidlertid fortrød de Familier, der var blevet i Altona, at de saaledes imod Valdenserne gamle Principper havde skilt sig ud fra Flokken, og Flügge maatte derfor ansøge om Transport osv. for endnu 17 Familier (65 Personer), hvilket Tysk Rentekammer ogsaa udstedte $\frac{20}{1}$;¹⁾ men Meddelelsen derom til Cancelliet fik $\frac{27}{1}$ Kongens Vedtegning om, at Passet var sendt, hvorimod de, der fremtidig vilde til Frede-

¹⁾ Tysk Rentekammers Ekspeditionsprotokol 1720—23, p. 247 og p. 270. Rigsarkivet.

ricia, »selv skal skaffe sig Logi osv., hvad de, der har Midler, kan, og de, der ikke har Midler, er vi ikke tjent med.«¹⁾

Dette sidste Pas blev dog for sent ekspederet, saa de tvivlraadige naaede ikke at komme med Flokken, der Lørdag $\frac{1}{2}$ 1721 ankom til Fredericia.²⁾

Fredericia.

Heller ikke her var man parat til at modtage dem, hvorimod man havde travlt med at etablere de fransk-reformerte Kolonister, der var kommet i Løbet af 1720. De Dage, hvor ikke Frosten forhindrede det,³⁾ arbejdede Oberconducteur Thensen med Udmaalningen af det Jordareal paa ca. 80 Tdr. Land, 45 ha, delt i 220 Havepladser, som Kongens Privilegier gratis havde tillagt Kolonien (til Borgernes store Fortrydelse). Der var ankommet over 30 Familier, som havde haabet at faa denne lille Plet Jord ubeskaaret, omend de foreløbig maatte nøjes med hver 1 Haveplads.⁴⁾

Naar der nu kom ca. 100 Familier mere, som nød samme Privilegier og altsaa ogsaa skulde have hver en Haveplads, gik de først ankomne Glip af Udsigten til at faa hele Jordstykket for sig selv, og 1 Haveplads, 0,2 ha, var alt for lidt til at være til nogen som helst Gavn. De franske Tobaksavlere saa derfor ikke paa disse nye med blide Øjne.

Byens ledige Lejligheder var netop blevet besat med fransk-reformerte og med en usædvanlig stærk Ind-

¹⁾ Vorstellung (fra Tysk Rentekammer) 1721 Nr. 8 ($\frac{7}{1}$) og Nr. 21 ($\frac{20}{1}$). Rigsarkivet.

²⁾ Fredericia Raadstue Kopibog $\frac{4}{2}$ 1721, Udgangne Breve. Landsarkivet i Viborg. — Supplik-Protokol 1721 I Nr. 307. Rigsarkivet.

³⁾ Fredericia Raadstuebog $\frac{1}{5}$ 1721. Landsarkivet i Viborg.

⁴⁾ Fredericia Raadstue Kopibog $\frac{3}{1}$ 1721 og $\frac{20}{1}$ 1721. Viborg.

kvartering, og da Borgerne straks ved Ankomsten tydeligt indsaa, at Valdenserne ikke kunde betale for Logis, var de ikke villige til at afse Plads »til saadanne fremmede fattige og uforstaaelige Folk«. Magistraten og Flügge saa da ingen anden Udvej end foreløbig at indlogere dem paa Stadens Raadhus (bl. a. vel ogsaa i Arrestlokalerne), »indtil de hver for sig kunde finde anden og bedre Værelse«. I Magistratens Indberetning ¹/₂ herom hedder det videre, at der ankom 61 Familier (224 Mennesker), medens der var blevet 18 Familier tilbage i Hamborg (69 Mennesker).¹⁾ Sammenholdt med Antallet af udleverede Passes det, at en Familie af dem, der fik Pas i første Omgang, alligevel var blevet forhindret i at rejse. Denne Familie har været paa 4 Personer. Differencen mellem det første Pas' 79 og Magistratens 61 Familier skyldes maaske, at voksne Børn i det ene Tilfælde er regnet selvstændigt, i det andet med til deres Familie; en anden Mulighed er, at Reventlow i Ansøgningen ved en Forveksling af Tallene har sat Totalsummen af valdenseske Familier (79) i Stedet for det rigtigere 61 (bortrejsende). Magistratens Antal Personer beror paa en Fejltælling. Ogsaa den Liste, Valdenserne senere indleverede, viser en Fejltælling, nemlig 214 i Stedet for det rigtige 218, jvf. Bilag.

»— alle til Anseelse heel pauvre og arme, ja saa fattige, at nogle af dem ved Indvaanernes Døre søger Almisse« (¹/₂).

Hvad havde nu disse Mennesker tænkt sig at leve af? I alt Fald ikke af Almisse. De var ifølge Meyer (¹/₁₂) sikre paa at kunne ernære sig selv, og alle, store og smaa, var flittige. De ønskede at bygge en Landsby for dem selv og iøvrigt klare sig, som de havde gjort

¹⁾ Fredericia Raadstue Kopibog ¹/₂ 1721.

i Württemberg i 20 Aar (^{10/12}). De var Bønder, men var vel næppe tilstrækkeligt klar over, at de ikke direkte kunde overføre det Landbrug, de var oplært i, til disse langt nordligere Egne. Kornavlens maaske, men ikke de mange andre Planter som Vin og Morbær. Valdenserne havde bragt Kartoffelavlens til Württemberg, og denne Plante vilde vel af alle have haft den bedste Fremtid heroppe. Kvæget havde de solgt, og uden betydelig økonomisk Hjælp kunde de ikke foreløbig faa nyt, hvad der var nødvendigt dels til deres Ernæring, dels til at producere Gødning til Agrene, og af Gødning brugte de meget.

I deres Hjemland og i Sydtyskland havde det været Sædvane, at de unge Mennesker om Vinteren forlod Hjemmet og tog Arbejde som Medhjælpere hos Haandværkere ved Træskæring, Vævning (Silke, Etamin) etc. eller rejste ud som Kramhandlere, hvorved de dels selv tjente noget, dels undgik at være Familien til Byrde. Denne individuelle Foretagsomhed havde de under det sidste Aars Omflakken kun i ringe Grad kunnet drage Gavn af, og de usikre Forhold havde lammet deres Initiativ, saa at man i denne specielle Henseende kan tale om en vis Demoralisation som Følge af de ulykkelige Forhold — en Iagttagelse, som de myreflittige franske Plantører straks gjorde og ikke glemte. Da den reformerte Præst Jean Marc Dalgas 1797 skrev om sin Menigheds første Aar paa Grundlag af dens egen Overlevering, ytrer han¹⁾ sin Tvivl om, hvorvidt der overhovedet har været Valdensere i Fredericia, derimod understreger han kraftigt, at det i alt Fald (!) har været nogle Døgenigte. Det huskede man altsaa.

¹⁾ Iris og Hebe 1797, 135.

Nogen Demoralisation med Hensyn til Levemaade og Opførsel var der ikke. Tværtimod synes de at have været vellidte ligesom de var det i Berlin; det eneste, man havde at udsætte paa dem, var deres Fattigdom, og det foreligger der talrige Udtryk for, derimod intet om, at de i noget Tilfælde skulde have bukket under for de mange Fristelser, et saa omflakkende Liv altid fører med sig. Den beundringsværdige moralske Disciplin, der var et Særkende for Arnauds Valdensere, prægede ogsaa den lille Flok, Skæbnen førte saa langt mod Nord.

Men Uheldet fulgte dem. De var kommet til Fredericia, og de havde samme Privilegier som de franskreformerte, altsaa maatte Magistraten opfatte det saaledes, at den skulde etablere dem her, og at de skulde udgøre en stor Tobaksavlerkoloni. At Kongen gerne havde set Sagen ordnet saaledes, er der ikke Tvivl om, og Magistraten gjorde sit bedste, med Præsidenten, Jens Ducke, som den mest aktive; det var ham, der havde faaet den franske Koloni anbragt i Byen, og hans sidste Handling som Præsident var netop at beordre Themsen at udmaale de omtalte 80 Tdr. Land til en Tobaksplantage for samtlige ankommende Kolonister. Men midt i Februar maatte han forlade Byen og tage til København som anklaget, og hans Skæbne endte med en Højesteretsdom faa Maaneder efter (¹⁰/₆).

Tilbage i Magistraten sad Borgere, hvis Flertal var alt andet end venligt stemt mod de fremmede, der kom og tog deres Jord.

²⁴/₃ skrev Reventlow til Ducke, der nu var i København og ventede sin Dom, at »de nye Waldensere, som Commerceraad Flügge medbragte, skal saa meget ilde medhandles af Magistraten og Borgerskabet i Fredericia, at 18 Familier derover skal være

bortrejste«. Hvortil Ducke kun kan svare ^{10/4}, at han til sin Afrejse har assisteret dem i alle Maader.¹⁾ Udtalelsen om de 18 Familier stemmer dog ikke med Opgivelsen ^{4/2} og Listen af ^{20/3} — med de 18 Familier maa menes dem, der blev tilbage i Hamborg og som næppe nogen Sinde har været i Fredericia. Derimod er Klagen over den daarlige Behandling sikkert reel nok.

Reventlows behjertede Indgriben medførte, at Magistraten, ligesom Reventlow havde gjort i Altona, indsatte en Mand til at være Flokkens Commissair. Dertil valgte man Borgeren Honoré Bonnevie, en Franskmand fra Provence, der i 5 Aar havde boet i Brevik i Norge og derefter ^{11/0} 1719 tog Borgerskab som Købmand i Fredericia »og blev derhos paa hans Begæring Stadens Jus Assyli forundt for hans Creditorers Beskiærmelse.«²⁾ Han fik nu ^{15/4} 1721 af Magistraten Ordre til at hjælpe og forsvare Valdenserne i alle mulige Maader, efter »som over alt sporges, at de lider ond Medhandling og Mangel af Forsvar«, og han bemyndigedes til i fornødent Fald at appellere Magistratens Kendelser directe til (Stiftamtmanden) Calnein og evt. videre til Kongen selv, »saa hvis de nye Valdenser klager over Mangel paa Forsvar, vil det være at lægge Eder til Last, da I forstaar baade Fransk og Dansk og kan vide at tale for dem.«³⁾

Efter Valdensernes Bortrejse udtrykte Magistraten sin fulde Tilfredshed⁴⁾ med den Maade, hvorpaa han havde hjulpet Valdenserne (^{24/4} 1722) — men da sad han ganske vist ogsaa arresteret paa den reformerte Præsts Initiativ, fordi han arbejdede paa at faa de

¹⁾ Supplik-Protokol 1721 I Nr. 449.

²⁾ Fredericia Raadstuebog ^{11/0} 1719.

³⁾ Fredericia Raadstue Kopibog ^{15/4}.

⁴⁾ Fredericia Raadstue Kopibog ^{24/4} 1722.

fransk-reformerte til at forlade Byen.¹⁾ Dette giver et lille Fingerpeg med Hensyn til, hvorledes han har vidst at tale for Valdenserne. Han har næppe tilskyn- det dem til at blive.

^{20/3} 1721 var Magistraten til Stede paa det omtalte Areal, der var opdelt i 220 smaa Havepladser, for at udvise hver af Kolonistfamilierne en Haveplads. Samt- lige 34 fransk-reformerte Familieoverhoveder var til Stede, men kun een Familie af Valdenserne. De tog dog først mod Jorden ^{22/4}.²⁾

^{18/4} og ^{24/4} tog 34 fransk-reformerte og een Valdenser Borgerskab.¹⁾ Navnet paa denne Valdenser har Raad- stueskriveren ikke kunnet tyde — ogsaa andre af de franske Navne kneb det med —, og han aftegnede sit Forlæg paa en saadan Maade, at Vilh. Berg³⁾ læste det som Jean Domon eller Dornon. Manden hed Jean Rochon, men fulgte med de andre Valdensere, da de rejste.

Skal man dømme alene efter Magistratens Indfø- ringer i Raadstueprotokollen og dens Skrivelser til Kongen, gjorde den sig de yderste Anstrengelser for at faa Valdenserne til at tage Borgerskab alle og blive i Byen. Reventlows Klage over Behandlingen af dem virkede paa den Maade, at Magistraten kaldte dem paa Raadstuen ^{18/4}, hvor 48 Mænd og Husbonder mødte, og efter at have givet dem Udsættelse med at tage Borgerskab spurgte man, om de ellers havde noget at besvære dem over, og om Magistraten ikke havde assisteret dem i, hvad de havde begæret og billigt kunnet kræve (Svar: de havde intet over Magistraten

1) Indlæg til Jyske Missiver 1722 Nr. 54 (^{10/6}). Rigsarkivet.

2) Fredericia Raadstuebog 1721, ^{16/4} og ^{24/4}.

3) Vilh. Berg: Smaa Bidrag til Fredericias Kultur- og ældste Historie, samlede af utrykte Kildeskrifter. Fredericia 1883, p. 88.

at klage i nogen Maade) — og om Magistraten eller nogen af Borgerne eller Indvaanerne havde ilde be-
 gegnet dem eller var Aarsag til, at de ikke havde Lyst
 til at blive (Svar: de havde over ingen Mennesker at
 klage, men deres Fattigdom tvang dem til at rejse
 herfra, saasom her intet var for dem at fortjene).¹⁾
 Med denne sidste Begrundelse havde de allerede ^{29/3}
 stilet en Anmodning til Kongen om at faa Rejsepas
 (se Bilag); denne Anmodning var indleveret til Magi-
 straten, som foreløbig ikke havde sendt den videre; nu
 gentoges Ønsket om Pas, og Anmodningen sendtes ^{25/4}
 sammen med Magistratens egen Udtalelse til Kongen.²⁾

De fransk-reformerte var forlængst i Gang med For-
 aarsarbejdet og havde lejet adskillige Marker foruden
 dem, de selv ejede. Valdenserne derimod rørte sig ikke.
 De blev derfor igen kaldt paa Raadstuen ^{1/5} og ud-
 spurgt, om ikke de fransk-reformerte havde tilbudt
 dem Del i den Jord, de havde lejet, om ikke Bonnevie
 havde villet være dem behjælpelig med at leje endnu
 mere af Borgernes Jord, og om ikke Magistraten havde
 skænket dem hver en Havelod gratis. Svar: jo, men
 det var dem umuligt at subsistere her i Byen, saa-
 som de vidste ikke at omgaas med Tobaksplantning;
 de var Avlsmænd og plejede at ernære sig deraf og
 kunde ingen anden Profession.

Nu havde Magistraten sin Ryg fri; dens Pligt var
 at etablere Tobaksplantagerne; men naar Valdenserne
 ikke kunde drive saadanne, passede de ikke til Frede-
 ricia-Kolonien. Vilde Kongen beholde dem i sine Ri-
 ger, maatte der findes anden Udvej, der bedre svarede
 til deres Evner.

En saadan Udvej var allerede fundet.

¹⁾ Fredericia Raadstuebog ^{10/4} 1721.

²⁾ Supplik-Protokol 1721 I Nr. 531.

De jyske Heder.

Allerede Dagen efter, $\frac{2}{6}$, kaldtes de atter paa Raadhuset. Der var kommet Brev fra Ducke i København, dateret $\frac{20}{4}$, at Kongen efter Grev Reventlows Initiativ havde beordret Krigskommissær Spøring i Aarhus at udvise Jord til Valdenserne andetsteds end i Fredericia; de maatte ingenlunde bortflytte fra Landet, men skulde faa Rejsepenge af Kongen til at tage forskellige Arealer i Øjesyn og udvælge de mest passende.¹⁾

Det var de jyske Heder, Kongen ønskede at faa befolket, og allerede 1719 havde Spøring efter Ordre af $\frac{2}{9}$ ²⁾ været rundt paa en Rejse for at udfinde velregnede Strækninger; han havde den Gang været ledsaget af Repræsentanter for de fransk-reformerte, der ønskede at forlade Brandenburg efter der at have forvandlet øde Strækninger til veldyrkede Marker. Kongen havde haabet at se sine Heder som blomstrende Agre. Men de franske havde foretrukket at blive paa den gode, lerede Jord, og Kolonien var blevet etableret i Fredericia. Spøring havde endnu liggende en lang Liste over Heder, der kunde ønskes kultiverede, og den fik pludselig en uventet Aktualitet.

Den Mand, der fik Spørrings gamle Liste frem igen, underskrev sig med et Par kunstfærdige Zigzagstreger, derefter tydeligt *Bello* . . , hvor Afslutningen var en nedadbøjet Bue af Zigzaglinier. Hans første Forbogstav maa være J, det næste kan være et degenereret P, og Slutningen af Navnet er maaske dekorative Fantasier over cq. Hans to Breve er dateret Aarhus $\frac{4}{4}$ 1721 og Hamburg $\frac{21}{4}$ 1721; begge er paa Fransk,

1) Fredericia Raadstuebog $\frac{2}{5}$ 1721.

2) Aarhus og Ribe Stifters Contoirs Missive Bog Nr. 1000, p. 54 $\frac{2}{9}$ 1719. Rigsarkivet.

uden Adressat, men stilet til Monseigneur med Tiltale *Votre Excellence*. Afsenderen staar til videre Disposition gennem General Meyer i Berlin.¹⁾

Det er imidlertid den samme Mand, der $\frac{1}{3}$ 1721 gjorde et Køb med Spøring om Mariager Kloster og skrev en Kontrakt, som han dog først lod stemple over et Aar efter, da Spøring havde solgt Ejendommen til en anden, hvad der afføder en Underretssag osv.²⁾ Her kaldes han Jan Pierre de Belloe og omtales som Storkansler Major Belloe. En noget afvigende Underskrift, tydeligt Belloe, hvor e vel er et skødesløst c, staar ved Siden af Vinhandler Jean(t)s i den fransk-reformerte Kirkebog for København $\frac{1}{3}$ 1724 og angiver Vidner til en Vielse (Elie Dordé, Trabban de S. M., og Barbe Guibert, Enke efter Mr. Canel).³⁾

Om denne Mand oplyser Erman og Reclam⁴⁾, at han hed Jean Pierre Constantin de Bellocq eller Belloc og stammede fra Ortez i Béarn. Han havde i Frankrig været Løjtnant i Navarre-Regimentet, emigrerede og døde som Løjtnant ved de »Store Musketerer«, de to Kompagnier af adelige franske Emigranter, som Friedrich Wilhelm oprettede 1687. En menig herfra havde i den almindelige Hær Rang af Løjtnant. Betegnelsen Major kan derfor godt passe. 1. Kompagni af disse Musketerer var indkvarteret i Prenzlau, Hovedbyen i Uckermark, hvorfra netop de franske Fredericia-Kolonister var kommet. Han ledede det berlin-

¹⁾ Indlæg til Jyske Missiver 1721 Nr. 9 ($\frac{20}{1}$) Rigsarkivet.

²⁾ Supplik-Protokol 1722 II Nr. 245. Mariager Klosters Birks Justitsprotokoller 1721 til Februar 1723; han kaldes her stadig Hr. Major. Det samme kaldes han Dahlerup: Mariager Klosters og Bys Historie (1882) p. 60. Højesteretsprotokol 1723 B (Rigsarkivet) Dom $\frac{1}{8}$, nævnes her Major Bellock, Belok.

³⁾ Fransk-reformert Kirkebog, Mariages, $\frac{1}{3}$ 1724. Landsarkivet i København.

⁴⁾ Erman & Reclam 2 p. 246.

ske Consistoriums Fattigforsorg,¹⁾ hvad der formentlig har foraarsaget Betegnelsen Chancellier.

Brevene kan næppe være skrevet til nogen anden end Grev Reventlow, og Bellocq handlede øjensynligt i Forstaaelse med Reventlow og Meyer, naar han tog sig af de nyankomnes Sag. Han talte med Valdenserne i Fredericia, før han rejste til Aarhus.

Han skriver, at det var netop for at søge Steder, hvor de kunde nedsætte sig, at han var rejst til Aarhus for at forhandle med Spøring, hvis Liste over de gunstigste Arealer vedlægges. Adressaten kan saa faa Kongen til at give Spøring Ordre om at vise Familierne rundt. Med Hensyn til dem, der muligvis kunde nedsætte sig paa Hederne mellem Randers og Viborg, da maa de foreløbig hjælpe sig med Hytter, til de kan faa Huse; og de skulde ufortøvet føres derop, da Sommeren er nær, og de skal have Jorden i Orden til Efteraarssæden. (4/4)

Der gik imidlertid endnu omtrent en Maaned, inden Kongens Ordre udsendtes.

Valdenserne var forlængst kede af Danmark. De, der var blevet tilbage i Altona-Hamburg, havde ikke svigtet deres Fæller. Sammen med det fransk-reformerte Konsistorium, der havde gode Forbindelser, arbejdede disse paa at skaffe Hjælp, samtidig med at der gik Bud frem og tilbage mellem Fredericia og Hamburg. Da Valdenserne Onsdag 10/4 opfordredes til at tage Borgered i Fredericia, hvorefter de skulde faa deres Havepladser udleveret gratis, bad de om Udsættelse til Tirsdag, da de ventede Svar fra Konsistoriet i Hamburg paa deres Skrivelse; da dette Svar var kom-

¹⁾ (Diakonattet), Muret p. 26. Sst. p. 221 noteres Jean Pierre de Beloc i Potzlow's Kirkeregister, og 1703 er de Billoc Dommer for Kolonisterne i denne Menighed, der til 1750 var Annex til Prentzlow, derefter til Gramzow.

met, var det nok af en saadan Karakter, at de kun ønskede at rejse.

Da Bellocq paa Hjemvejen til Tyskland kom til Hamborg, skrev han, at hvis Valdenserne blev i Danmark, vilde der blive sendt de nødvendige Penge til at bygge Huse og købe Kvæg for, da man vidste, det var flittige Folk, naar de blot fandt et Sted at bo. Men da de ikke havde Lyst til at blive længere i Danmark, havde man, saafremt de blev sendt tilbage, Planer om at befordre dem til Landet Hessen-Kassel, og Bellocq forstod, at man havde indsamlet 2000 Rdl. til dem. (^{21/4})

Da Sagen efter denne Meddelelse behandledes i Conseillet (^{7/5}), besluttedes det at lade Valdenserne faa det Pas, de saa længe havde ønsket.¹⁾ Ordren til Magistraten ekspederedes dog først ^{12/5}. Saa snart den var naaet til Fredericia, kaldtes Valdenserne atter en Gang paa Raadstuen, Meddelelsen oplæstes,²⁾ Bonnevie oversatte den, Valdenserne har nok været glade, og Afrejsen er fremskyndet saa vidt muligt.

Tilbagerejse.

De sidste rejste dog ikke inden efter ^{12/5}. De to eneste kirkelige Handlinger, der fandt Sted under Valdensernes Ophold i Fredericia, var et Par Vielser i Trinitatis Kirke, idet Jean Rochon, den Mand, der havde taget Borgerskab, bortgiftede sine to Døtre. Catharina »Russon« blev ^{5/5} gift med Poul Lantare, og Maria Rochon ^{12/5} med Michel Pejrot. Trolovelserne havde »efter tagne forløffde af Coloniet« fundet Sted henholdsvis ^{7/5} og ^{12/5}.³⁾

¹⁾ Supplik-Protokol 1721 I Nr. 531.

²⁾ Fredericia Raadstues Kopibog ^{12/5} 1721.

³⁾ Trinitatis Kirkebog, Vielser. Landsarkivet i Viborg.

Haandgribelige Minder af varig Karakter har Valdenserne ikke efterladt. De kan have haft Kartoffler med til Fredericia, men sandsynligvis har Plantørerne kendt Kartofflen forud. Som nævnt begyndte de overhovedet ikke at arbejde med Jorden. I Württemberg virkede en Del af dem som Vævere, og muligvis har den fransk-reformerte Kolonist Jacob Sarsi, der var Strømpemager og Handelsmand, givet dem Arbejde. Allerede to Maaneder efter deres Ankomst rejste han til København for at sælge »12 Dusin af uldne Strømper, Nathuer og Vanter af adskillige Colleurer, — som siden hans Ankomst her til Stedet var her udi og om Staden fabrikered paa hans Omkostning«. ¹⁾ Han døde ²⁾ 1722, 73 Aar gammel, og siden foreligger der intet om, at Tobaksplantørerne beskæftigede sig med Vævning til Salg.

Bonnevie fulgte med Valdenserne til Hamborg, og dette Forsøg paa at oprette en Koloni af Folk fra det nuværende Italien i Jylland var afsluttet.

Fra Hamborg rejste Valdenserne videre til Hessen, hvor det meget indflydelsesrige Konsistorium i Kassel, »La Vénérable Compagnie«, sørgede for deres videre Skæbne. Nogle kom tilbage til den By, hvorfra de et Par Aar før var rejst ud, fulde af Forventning.

Rejsen op i den nordiske Vinter havde været frygtelig for dem.

— Tænkte de med særlig Bitterhed tilbage paa deres Ophold i Fredericia? En Ting tyder paa, dette ikke var Tilfældet. Da den franske Koloni i denne By næste Gang skulde have en Præst, ved Pastor Martins

¹⁾ Fredericia Raadstuebog 9/4 1721.

²⁾ Fransk-reformert Kirkebog, Morts, Menighedens Arkiv, Fredericia. Notitsen trykt delvist hos J. Ludwig: Die Geschichte einer französisch-reformirten Kolonie im Refuge, illustrirt durch Stammtafeln I. Basel 1910, p. 5.

Bortrejse 1728, engageredes netop en Præst fra Valdenserkolonien i Rohrbach, Sønnen af den Jacob Moutoux, som var Sjælesørger og Fører for Valdenserne fra Pragela og altsaa for en stor Del af dem, der gjorde Turen med til Fredericia (Heretier-, Bert-, Griott-Familierne).¹⁾

Men ogsaa David Moutoux skulde dybt skuffet vende hjem til Rohrbach fra Fredericia.

---

¹⁾ Bonin 1733 18/4, 7/5 osv.

Bilag.

(De følgende Bilag er Indlæg til Jyske Missiver 1721 Nr. 9 (20/1 1721). — Rigsarkivet).

Liste des familles vaudoisse qui sont a fridecia faite le 29me mars 1721.

1. Pierre Heretier sa femme	1	enfants	3	personnes.
2. François Bertalot sa femme	3	—	5	—
3. Jaques Pouét sa femme	1	—	3	—
4. Jean Rivoir sa femme	2	—	4	—
5. Jean charier sa femme	2	—	4	—
6. François Rivoir sa femme sa mere			3	—
7. Jean Charier sa femme	1	—	3	—
8. François Bert sa femme	1	—	3	—
9. Pierre pouét sa femme	2	—	4	—
10. Mathieu Bertolin sa femme	3	—	5	—
11. Jean Baral sa femme	4	—	6	—
12. Isabeau heretierre	2	—	3	—
13. Philip Bertolin sa femme	3	—	5	—
14. Janne Baral	2	—	3	—
15. Pierre Heretier fu sa femme	2	—	4	—
16. Jean Bounet	2	—	3	—
17. Thomas gay sa femme	4	—	6	—
18. Jean Conte sa femme	3	—	5	—
19. Jaques Mariott sa femme	2	—	4	—
20. Pierre nel sa femme	2	—	4	—
21. François piston sa femme	2	—	4	—
22. Jean gille sa femme	4	—	6	—
23. Jean louis gille sa femme	2	—	4	—
24. Pierre jouenal sa femme	3	—	5	—
25. Marie guigas avec 3 soeur			4	—
26. Jean griott sa femme	3	—	5	—
27. Jean griott sa femme	1	—	3	—
28. Marie Martin			1	—
29. Jean Jouvenal sa femme sa mere			3	—
30. Pierre Heretier Juda sa femme	1	—	3	—
31. Pierre Mazet sa femme	3	—	5	—
32. Marguerite Dré	2	—	3	—

33. Pierre Resplandin sa femme	1	enfants	3	personnes.
34. Jean volle sa femme	2	—	4	—
35. Jean Costabel sa femme	2	—	4	—
36. Jean Rochon sa femme	2	—	4	—
37. Pierre volle sa femme	2	—	4	—
38. Louis Coque sa femme	1	—	3	—
39. Catherine Tron			1	—
40. Madelaine Trauerse	1	—	2	—
41. Pierre Richardson sa femme			2	—
42. Etienne Serret sa femme			2	—
43. Jaques Brun	2	—	3	—
44. Jaques goutier sa femme			2	—
45. Jaques Bounous sa femme	1	—	3	—
46. Jean vinson sa femme			2	—
47. Jean Armingon sa femme	4	—	6	—
48. Jaques vinsent sa femme	2	—	2	—
49. Pierre vinsent sa femme	2	—	4	—
50. Paul lantaré sa mere			2	—
51. Michel Roux			1	—
52. Pierre Bounin sa femme	2	—	4	—
53. Etienne Brun sa femme	3	—	5	—
54. Etienne Brun sa femme	1	—	3	—
55. Daniel Brun sa femme			2	—
56. Michel piston	1	—	2	—
57. Jaques Talmon sa femme	2	—	4	—
58. Anthoine aillautt sa femme	2	—	4	—
59. Pierre Brun			1	—
60. Jaques estorb sa femme			2	—
61. Jean Boue sa femme	3	—	5	—
62. Pierre piston sa femme	1	—	3	—
63. Michel pairot	2	—	3	—
63 chef				214 personnes.

(altsaa forkert talt sammen. Ved Nr. 1 viser Listen en Radering af et andet Tal end 1 foran enfans, vistnok 3 eller 2. Efter Nr. 56 er overstreget sa femme. Det er dog ikke disse Rettelser, der har fremkaldt Fejlen, som er en Tællefejl, idet Summen af Numrene 52—63, der staar paa een Side, er sammentalt først til det rigtige 38, derefter rettet til 34, hvad der har fremkaldt det forkerte Slutfacit, endelig er

34 igen rettet til 38, men uden en tilsvarende Rettelse af Slutfacit, der burde være 218).

Forneden paa denne Liste over de valdensiske Familier, der var i »Fridecia«, og som var affattet den 29. Marts 1721, tilføjedes paa ret hjælpeløst Fransk følgende Udtalelse:

»Vi undertegnede attesterer, at en Del af ovennævnte Familier er ude af Stand til at nedsætte sig her, da de ikke har noget at leve af og endnu mindre kan bygge og købe Jord, og da der ikke her findes nogen større Virksomhed (aucun negoce), ved hvilken de kan tjene deres Levebrød, hverken for Haandværkerne eller for Landarbejderne. Med oprigtig Smerte er vi saaledes nødt til meget ydmygt og med dyb Respekt at bønfalde Hans Majestæt Kongen af Danmark og Norge om at ville tilstaa os Rejsepas til dem, der ikke vil kunne ernære sig her, saa de kan drage tilbage til andre Steder, hvorhen nu det himmelske Forsyn vil føre dem. Underskrevet som Udvalg har

Michel Rouse	Pierre Heretier
Pierre Jouvenal	pierre piston
Jean gille	Jean Bove
Fransois bert	Jacques Vincent.«

(Underskrifterne er originale. Listen og Ansøgningen er skrevet med Pierre Heretiers Haand. Ud for Underskrivernes Navne er der i Listen ved Numrene 1, 8, 22, 24, 48, 51, 61 og 62 sat et Kryds med andet Blæk, øjensynligt en Kontrol).

Brev angaaende Valdenserne ¼ 1721

(fra J. P. Bellocq til Grev Reventlow,
Guvernør i Altona etc.).

Monseigneur.

Je me donne l'honneur d'escrire a vostre Excellence que j'ay esté a fredericia ou je me suis entretenu avec les chef des familles francoises qui se trouvent dans cette Collonie. il serait a souhetter que les gens du pais leur feussent plus fauorables et conformement aux ordres du Roy encourager ces gens et tous les bons Subiets, quoy que estrangers pour puobler cette ville. il est dammage qu'elle soit dans un

pareil estast, veu l'enceinte considerable et la belle citation où elle se trouve, et les longues années de franchise dont les bourgeois ont joüy, sans en auoir profité, il ny a que quelquesuns qui ont peu de chose selon les apparences, et qui ont esté les mettres; les autres sont fort peauures et un rassembleage de toutes sortes de gens qui nont bonne harmonie entre eux. le temps seroit fable pour auoir de bons subiets qui battiroit si on leur prettoit la main pour auoir des matterieaux, en obtenant un ordre du Roy pour faire transporter du bois qui feut a leur portée en le paient. cest endroit vaut la peine de penser aux moiens conuenables pour le peubler par des laboureurs aussi bien que par toute sorte de gens de mettier, sans quoy les priuilleges dont cette ville jouit ne serviront qu'a ruinner les autres voisines, comme mittelfahr. Selon les apparences doit sen ressentir, il se trouue dans fridericia encore 64 familles de peauures hors d'estast de pouuoir saider deux mesmes; et qui ne conuiennent pas dans cette ville; il faut des gens choisis et qui ait du bien; pour y battir de belles maisons et profiter des priuilleges et faire trouver des avantages a leurs voisins. a lesgard de ses soixante et quatre peauures et desoleés fammilles reformés qui sont venues du Wittenberg, iay pris le souein de chercher des endroits ou ils pourroit estre establis tous ensemble ce qui ma obligé de faire le voyage de Aarhus pour conferé avec Mr le Commissaire de guerre Sparing qui auoit fait le tour de ce pais avec trois de ses deputés, et dont les specifications des endroits les plus fauorables est sy jointe, sil plait a vostre Excellence de faire auoir un ordre de sa Majesté a Monsr le Commissair de guerre de reseuoir ses familles et leur indiquer les endroits, ou ils pourroit sestablir, et subsister. a lesgard de ceux qui sestabliront dans les Bruieres entre Randes et Wiburg, il faut qu'ils saident avec des chamières iusque a ce qu'ils ayent des maisons; il seroit a propos de les y faire conduire sans perdre temps, lesté estant proche; pour qu'ils pussent auoir leur terres labourées et faire leurs prouisions pour l'hiver ce qui seroit bien necessaire.

Mons. le Commissaire de guerre pourroit les y conduire coniointement avec un bourgeois dicy qui sappelle pierre migault lequel seroit d'un grand secours pour ceste affaire

connoissant le pais et fort porté a faire son devoir sil plaisoit a sa Majesté de luy accorder en grace quelque gratification pour ses peines, Mons. le Commissaire Spöring espere den placer quelques uns aupres de quelques propriétaires; si vostre Excellence auoit quelques chose a m'ordonner peut sil luy plait le faire par la voye de Monsieur le general Major Meyer Envoye a berlin ou iespere de me rendre bien tost.

ie suis avec un tres profond respect

Monseigneur

De vostre Excellence

Le tres humble et tres obeissant

Aarhus ce 4^e
avril 1721

Serviteur

J. P. Bellocq.

Oversættelse:

Monseigneur.

Jeg har herved den Ære at skrive til Deres Excellence, at jeg har været i Fredericia, hvor jeg har talt med Førerne for de franske Familier, som befinder sig i denne Koloni. Det vilde være at ønske, at Landets Folk vilde være dem mere venligtsindede og i Overensstemmelse med Kongens Ordre opmuntre disse Folk og alle gode Undersaatter, selv om de er fremmede, til at befolke denne By. Det er Synd, at den er i en saadan Tilstand, i Betragtning af den betydelige Vold og Byens smukke Beliggenhed og den lange Aarrække, Borgerne har nydt Frihed uden at have draget Fordel deraf, der er kun nogle enkelte, der synes at eje lidt, og som har været Byens Herrer; de øvrige er meget fattige og er en Sammenskrabning af alle Slags Mennesker, der ikke lever i god Forstaaelse indbyrdes. Tidspunktet vilde være gunstigt til at anskaffe gode Undersaatter, der kunde bygge, naar man hjalp dem med Byggemateriale ved at udvirke en kongelig Ordre om Transport af saadant Træ, som de kunde evne at betale. Dette Sted fortjener, at man tænker over passende Midler til at faa det befolket af Agerdyrkere saavel som af alle Slags Haandværksfolk, da de Privilegier, som denne By nyder, ellers kun vil tjene til at ruinere andre Nabobyer, saaledes som Mittelfahr øjensynligt harmes over det.

Der er i Fredericia endnu 64 Familier af fattige, som er ude af Stand til at hjælpe sig selv, og som ikke passer i denne By; der er Brug for udvalgte, velsituerede Folk, som kan bygge smukke Huse og udnytte Privilegierne, og som kan skabe udvidede Muligheder for deres Naboer. Med Hensyn til disse fire og tres fattige og bekymrede reformerte Familier, som er kommet fra Wittenberg (!), har jeg søgt at finde Steder, hvor de kunde nedsætte sig alle sammen, hvad der har nødsaget mig til at gøre Rejsen til Aarhus for at forhandle med Hr. Krigskommissær Sporing, som havde gennemrejst dette Land med tre af sine Deputerede, og hvis Fortegnelse over de gunstigste Steder hermed vedlægges, hvis det behager Deres Excellence at lade Hr. Krigskommissæren faa tilstillet en Ordre fra Hans Majestæt om at modtage disse Familier og anvise dem Stederne, hvor de kan stifte Hjem og ernære sig. Med Hensyn til dem, der skulde ønske at bosætte sig paa Hederne mellem Randes og Wiburg, da maa de hjælpe sig med Hytter, indtil de kan faa Huse; det vilde være bedst at lade dem føre derhen uden at tøve længere, da Sommeren er nær, saa at de kan faa deres Marker pløjet og gøre deres Forberedelser til Vinteren, hvad der vil være meget nødvendigt.

Hr. Krigskommissæren kunde føre dem derhen sammen med en Borger herfra, som hedder pierre migault, og som kunde være til stor Hjælp i denne Sag, da han kender Landet og er meget ivrig efter at gøre sin Pligt, hvis det vilde behage Hans Majestæt i Naade at ville tildele ham en eller anden Godtgørelse for hans Umage. Hr. Krigskommissær Sporing haaber at anbringe enkelte af Familierne hos nogle Godsejere; hvis Deres Excellence havde noget at befale mig, kan De, hvis det behager Dem, gøre det igennem Hr. Generalmajor Meyer, Envoye i Berlin, hvor jeg haaber at begive mig hen meget snart.

Jeg er med meget dyb Respekt

Monseigneur

Deres Excellences

meget lydige og meget ydmyge

Tjener

Aarhus, den 4^e
April 1721.

J. P. Bellocq.

Brev angaaende Valdenserne 21/4 1721
(fra J. P. Bellocq til Grev Reventlow).

Monseigneur.

Je me suis donne l'honneur d'escrire a vostre Excellence de Aarhus, au subiet de 64 peuvres fammilles qui se trouuent a fridericia, dans le tour que iay fait en Jutland iay, vu des deserts et des bons endroits, ou l'on porroit establir un grand nombre de fammilles; comme vostre Excellence aura peu voir dans le specification que jay pris la liberte de luy envoyer Vostre Excellence a une Idee juste; que la richesse d'un pais consiste plustost dans le nombre des habitans, et le commerce que dans l'estendue des terres. que les charges qu'on met sur les publis en general se leuent sur les particuliers, quoy qu'il y en ait un grand nombre qui nont aucun bien fonds, ny Capital qui sont obligés de viure a la iournée par le trauail de leurs mains — consomment une partie des danreés du pais; — fournissent les Moiens, a ceux qui ont des biens de paier les taxes, de sorte que les plus miserables font du bien a l'Estat; Cependant il se trouue des personnes contraires, aux Estrangers au lieu que leur propre interest seroit de leur Estre fauorables, ils se font cette fause idéé que les Estrangers, iouissent des priuillieges; introduisent des mellanges de Langues et de Religion, et enleuent le pain de la main des gens du pais. sans consideré qu'un vaste Estat qui pourroit estre une fois plus augmenté avec toutes les autres necessités et commodités de la vie; sans y placer un plus grand nombre de Subiets, ne pourroit pas augmenter les reuenus des particuliers ny du public, iay representé a Vostre Excellence auoir veu a Aarhus le Comre de Guerre Spöring bien intentionné pour l'establissement de ses Estrangers, si vostre Excellence a trouué a propos de faire Expedier un ordre pour led. commissaire il pourroit coniontement avec un bourgeois de Aarhus, nomme Migault qui est françois et de nostre Religion et fort connu dans le pais, reseuoir les fammilles et les Estabblir dans l'endroit les plus conuenables; il seroit bon que cella se fit au plustost. iay parlé icy d'honnettes gens sur qui l'on peut conter; qui m'ont assuré qu'on assistera toutes ces peauures et desolées fammilles; avec de l'argent

necessaire pour battir, et achepter des Bestiaux; les connoissant pour de bons subiets, et gens labourieux moyenant quils trouuent un bon endroit pour s'establir; sur ce qu'ils croient n'auoir plus lieu d'esperer d'establissement dans ce pais on a proietté en cas qu'ils soit renuoyés de les faire transporter dans le pais de hesse Cassel et jay compris qu'on a rassemblé deux milles escus destinés pour ces peauures gens. voilla ce que iay creu deuoir représenter tres humblement a vostre Excellence, estant avec un tres profond respect

Monseigneur

De Vostre Excellence

Le tres humble et tres

hamburg, ce 21^e
autil 1721.

obeissant seruiteur

J. P. Bellocq.

Oversættelse:

Monseigneur.

Jeg har taget mig den Ære at skrive til Deres Excellence fra Aarhus angaaende 64 fattige Familier, der befinder sig i Fredericia; paa den Tur jeg har foretaget i Jylland, har jeg set Ødestrækninger og gode Steder, hvor man kunde bosætte et stort Antal Familier; som Deres Excellence vil have kunnet se i den Fortegnelse, jeg har taget den Frihed at sende Dem. Deres Excellence har Ret i, at et Lands Rigdom snarere bestaar i Indbyggernes Antal og i Handelen end i Arealets Udstrækning, og at de Afgifter, som man paalægger Offenligheden, betales af Enkeltpersonerne, selv om en stor Del deraf intet ejer og er nødt til at leve af Haanden og i Munden ved deres Hænders Arbejde — fortærer en Del af Landets Formue — men forskafter dog de velhavende Midler til at betale Skatterne, saa at de mest elendige er til Gavn for Landet. Der findes imidlertid Personer, der er modvillige over for Udlændinge; i Stedet for at det vilde være i deres egen Interesse at være dem gunstige, har de den forkerte Forestilling, at Udlændingene nyder Fordel af Privilegierne, indfører Blanding af Sprog og Religion og tager Brødet ud af Haanden paa Landets Børn, uden at tage i Betragtning, at en vidtstrakt Stat, der med Bibeholdelse af Livets For-

nødenheder og Behageligheder kunde blive en Gang større, dog ikke kunde forøge Indtægterne hverken for Enkeltpersonerne eller for Offentligheden paa anden Maade end ved at anbringe et større Antal Undersaatter deri. Jeg har meddelt Deres Excellence, at jeg i Aarhus har fundet Hr. Krigskommissær Spöring velvillig over for disse Udlændinges Bosættelse; hvis Deres Excellence har fundet det belejligt at lade afsende en Ordre til nævnte Kommissær, kunde han sammen med en Borger i Aarhus ved Navn Migault, som er Franskmand og af vor Religion og velkendt i Landet, modtage Familierne og bosætte dem paa de gunstigste Steder; det vilde være godt om dette skete snarest. Jeg har her talt med hæderlige Folk, som man kan stole paa, og de har forsikret mig, at man vil understøtte disse fattige og nedtrykte Familier med de nødvendige Penge til at bygge og til at købe Kvæg, da man ved, det er gode Undersaatter og arbejdsomme Folk, forudsat de finder et godt Sted at bo. Da de ikke mener at have Grund til nu længere at ønske Bosættelse i dette Land, har man planlagt, i Tilfælde af, at de bliver sendt tilbage, at lade dem transportere til Landet Hessen Cassel, og jeg har forstaaet, at man har indsamlet to Tusinde Daler bestemt til disse fattige Folk. Dette var, hvad jeg har ment at burde ydmygst forestille Deres Excellence, idet jeg med meget dyb Respekt er

Monseigneur

Deres Excellences

meget ydmyge og meget

lydige Tjener

Hamburg, den 21^e
April 1721.

J. P. Bellocq.

Heder egnet til Kolonier. 1719 og 1721.

(Besigtelsen er foretaget af Krigskommissær Spöring, Aarhus Amtsstue, efter Ordre fra Rentekammeret ²/₉ 1719. Den faar Aktualitet igen ²⁹/₄ 1721, da Spöring faar Ordre til at ledsage Valdenserne rundt.)

Unterthänigste Relation

an dero Excellence und Hochgebietende Herren Deputirede in Cammer Collegio, nach dessen Ordre de dato 2. Sept. 1719.

1.

Bey Ebbeltofft können ein 30 Familien sich hinsetzen und ernehren, wehnn da ein guthe Theil Erde ist zum überfluss der Stadt, und ohne das können wol ein Theil gekauft werden.

2.

Bei Grenaa ist selbige gelegenheit.

3.

Zwischen Wiborg und Randers ist ein guthe Heyde, die man Ørum Heide nennet, $1\frac{1}{2}$ Meil, worin wol 100 Familien sich Ernehren könte, und in erwehnter Heide ist ein guther See, die man Kocheholms See nennen.

4.

Gleichermassen ist ein Heide zwischen Wiborg und Kloed Mühle, Knudstrup Heide genannt. Mittelmässig Erde, worauf etzliche Familien sich ernehren und wohnen können.

5.

auch desgleichen, bey breining und Woldsagger, eine Heide der $1\frac{1}{3}$ Meil ist, von mittelmässiger Erde, der auch von etzliche Familien können gebauet werden.

6.

Zwischen Wahrde und Hieting ist eine Heide Kost Vang genannt $1\frac{1}{2}$ Meil, Mittelmässig Erde, können doch gebauet werden.

7.

Eine Heide bey Endrupholmb, Rovest Heide genannt 1 Meil in der Länge, wovon ein Theil kan gebauet werden.

8.

Randböl Heide der $2\frac{3}{4}$ Meil ist, sind Mittelmässig Erde, doch etliche Öhrter, die der guth ist, worin wol ein 200 Familien sich ernehren und niedersetzen könne, und ohne des, Heide genuch, zu die baueren die daran liegen.

Ohne obenerwehnte, können bey Wiborg, Ringkiøbing und Wahrde ein guthe quantitet an Familien hinkommen die entweder zu kauff oder zu heüren können erde kriegen, zu Pflanzung des Tobachs, ob die Familien sich von einander separieren wolle.

Aarhus, d. 26. Sept. 1719.